

Blir det brist eller överskott på gymnasielärare?

(Lars Brandell 2006-03-26)

Bakgrund

I Svenska Dagbladet den 16 mars fanns en artikel med rubriken ”Akut brist på lärare väntas i hela landet”. Orsaken var att många lärare går i pension de närmaste tio åren, samtidigt som de stora kullar som föddes i början av 90-talet når gymnasiet.

Men enligt artikeln finns det olika uppfattningar om det verkligen blir en brist på gymnasielärare:

”En prognos från Högskoleverket, som kom i förra veckan, visade att det utbildas för många gymnasielärare. Kerstin Karlsson, utredare på Statistiska Centralbyrån, SCB, bedömer inte att det finns risk för ökad lärarbrist på gymnasiet.

- Det kommer inte att bli värre än idag, säger hon.

Men ordföranden för Lärarnas riksförbund Metta Fjelkner, gör helt motsatt analys

- Det kommer att bli en stor brist på lärare. Vi måste därför få fler att utbildas till gymnasielärare genom att höja lön och status, säger hon.”¹

Vem har rätt? I det följande ges några grundläggande data som kan belysa frågeställningen.

De stora ungdomskullarna

Det stämmer att de stora ålderskullarna från början av 90-talet nu har kommit upp i gymnasieåldern d.v.s. 16 – 18 år. Men det gäller inte riktigt att ökningen av antalet 16 – 18-åringar ligger framför oss. Den har till största delen redan inträffat. I Tabell 1 redovisas en beräkning av de årliga förändringarna av antalet 16 – 18-åringar under perioden 2001 – 2015.

Tabell 1: Den årliga förändringen av antalet ungdomar i åldern 16 – 18 år. (Approximativa uppgifter)²

År	År	År
2001 + 4 000	2006 + 17 000	2011 -20 000
2002 + 8 000	2007 + 9 000	2012 -22 000
2003 + 9 000	2008 +3 000	2013 -21 000
2004 + 12 000	2009 -10 000	2014 -14 000
2005 + 12 000	2010 -14 000	2015 -7 000

I år (hösten 2006) kommer det alltså att finnas 17 000 fler ungdomar i gymnasieåldern än förra året. År 2007 och 2008 sker en ytterligare ökning. Men därefter minskar antalet ungdomar snabbt. Detta beror på att den snabba uppgången av antalet födslar under de sista åren på 1980-talet och de första åren av 1990-talet följdes av en ännu snabbare minskning.

Nästan alla ungdomar i åldern 16 – 18 år går i gymnasiet. Siffrorna i tabell 1 ger

¹ Svd 16 mars 2006 sid. 6

² Uppgifterna i tabellen är framräknade genom extrapolering av befolkningsuppgifterna för den 31 december 2005.

därför också i stort de framtida förändringarna av antalet elever i gymnasieskolan. Men förändringar av antalet elever betyder också förändringar i behovet av lärare. Fram till år 2008 måste man därför öka antalet lärare i gymnasiet. Men därefter gäller det motsatta. Med början år 2009 kommer gymnasiets lärarkår att kunna minskas varje år fram till år 2015.

En förändring av antalet 16 – 18-åringar med 1 000 ungdomar motsvaras av en förändring (ökning eller minskning) av lärarkåren med cirka 100 personer³. Som en följd av uppgifterna i Tabell 1 bör därför antalet gymnasielärare öka med sammanlagt knappt 3000 under perioden 2006 - 2008.⁴ Därefter väntar en minskning med mer än 1000 lärare per år ända fram till år 2014. Under de tre åren 2011, 2012 och 2013 blir minskningen så stor som 2000 lärare per år eller mer.

Antalet pensioneringar

Det är också sant att antalet pensioneringar inom gymnasielärarkåren blir ovanligt stort de närmaste 5- 10 åren. Tabell 2 nedan är hämtad från en tabell över åldersfördelningen bland gymnasielärarna hösten 2004.

Tabell 2: *Antalet lärare (alla kategorier) i gymnasieskolan och komvux hösten 2004, fördelade på födelseår.*⁵

Födelseår	Antal ht 04	Fyller 65 år	Födelseår	Antal ht 04	Fyller 65 år
1941	831	2006	1949	1 433	2014
1942	1 230	2007	1950	1 278	2015
1943	1 392	2008	1951	1 167	2016
1944	1 586	2009	1952	1 146	2017
1945	1 631	2010	1953	1 111	2018
1946	1 615	2011	1954	988	2019
1947	1 595	2012	1955	1 024	2020
1948	1 485	2013	1956	1 032	2021

Tabell 2 ger inte en fullständig prognos över för antalet pensioneringar de kommande åren. Alla lärare slutar inte precis det år de fyller 65. Men man ser att det genomsnittliga antalet pensioneringar under ett antal år framåt kommer att vara uppåt 1600 per år istället för ”det vanliga” 800 – 1000.

Ett räkneexempel

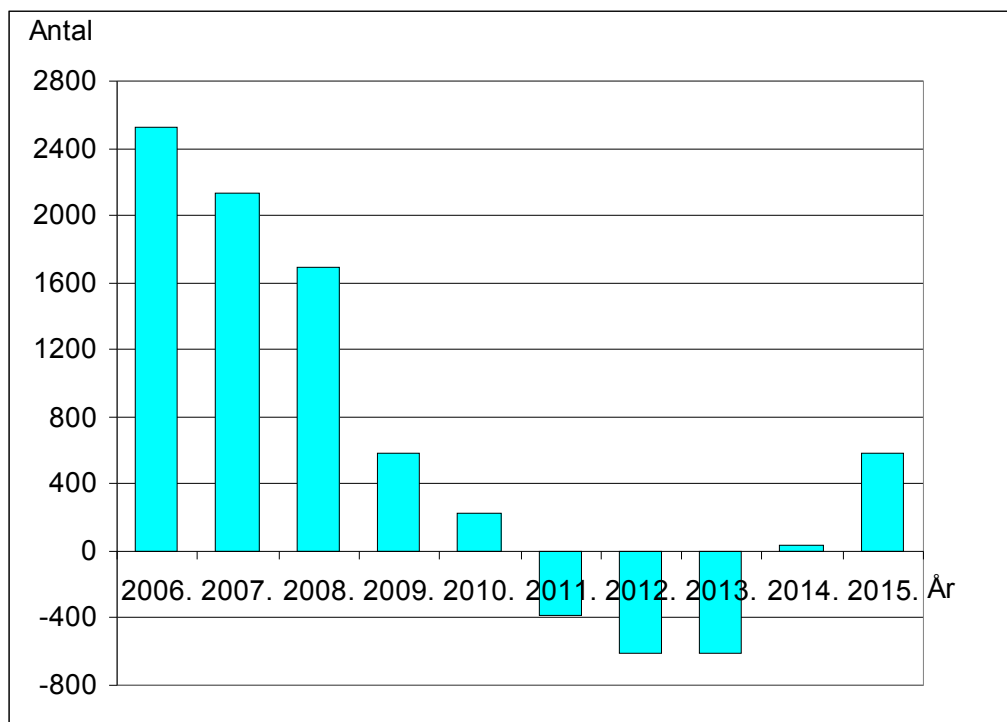
De dominerande faktorerna som bestämmer rekryteringsbehovet är de årliga förändringarna i elevantalet och antalet lärare som pensioneras. Diagram 1 nedan visar för de kommande åren den sammantagna effekten av dessa två faktorer (enligt tabell 1 och tabell 2 ovan)

³ Hösten 2004 var antalet ungdomar i gymnasieåldern c.a 350 000. Nästan alla av dem gick i gymnasieskolan. Vid denna tidpunkt fanns det i gymnasieskolan c:a 35 000 lärare (alla kategorier medräknade) (Källa: Lärare inom förskola, skola och vuxenutbildning. Prognos över behov av och tillgång på lärare perioden 2005-2019 (Skolverket 2005).) Det går alltså cirka en lärare på tio elever.

⁴ Förutsatt oförändrad lärartäthet i gymnasieskolan

⁵ Uppgifterna avser samtliga lärare med gymnasieskola eller komvux som prioriterad skolform (inkl yrkeslärare, PE-lärare mfl) (inkl. obehöriga) (men exkl. skolledare och SYO-personal) (Källa SCB Kerstin Karlsson)

Diagram 1: Ett räkneexempel: Nyrekryteringsbehov av gymnasielärare beroende på förändringar av elevantalet och pensionsavgångar sammantaget. (Förutsättning: Alla lärare antas pensioneras vid 65 års ålder)

Diagrammet är i första hand ett räkneexempel och inte en prognos. Alla lärare väljer inte att gå i pension just vid 65 års ålder. Dessutom förekommer det årligen att ett visst antal lärare lämnar yrket ”i förtid”. (Det ökar på nyrekryteringsbehovet med c:a 700 lärare per år⁶.) Trots detta kan vi konstatera att vi står inför en dramatisk utveckling de närmaste åren:

Under 2006 kommer det att behövas många nya gymnasielärare. Även under 2007 och 2008 kommer behovet att vara stort. Men med början år 2009 och åtminstone fram till år 2015 får vi en period av mycket låg efterfrågan. Vissa år kommer minskningen av antalet lärartjänster på grund av nedgången i elevantal att till och med överstiga antalet pensioneringar.

Hur många gymnasielärare kommer att examineras de närmaste åren?

Utbildningen till gymnasielärare tar ungefär fem år⁷. Det betyder att de som kommer att examineras som gymnasielärare under perioden fram till och med år 2010, redan har börjat sin utbildning. Examinationen fram till dess är därför i stort sett ”låst”.

De senaste examinationssiffrorna gäller läsåret 2004/05. Då tog cirka 1450 studenter lärarexamen som gymnasielärare och cirka 400 examen med inriktning mot gymnasieskolan alt. grundskolans senare år. Det ger sammantaget cirka 1850 examina under läsåret.

⁶Siffran framräknad ur uppgifter i rapporten *Lärare inom förskola, skola och vuxenutbildning. Prognos över behov av och tillgång på lärare perioden 2005-2019* (Skolverket 2005)

⁷ Undantaget gäller utbildningen till yrkeslärare. Den omfattar 60 poäng för den som har erforderliga yrkeskunskaper.

Konstruktionen av dagens lärarutbildning gör det svårt att avgöra hur stor examinationen av lärare med inriktning mot gymnasieskolan kommer att bli i framtiden. Men mycket talar för att antalet examinerade de närmaste åren kommer att ligga högre än år 2004/05 (1850). I Högskoleverkets senaste rapport om de framtida arbetsmarknaden⁸ räknar man med att examinationen av lärare med inriktning mot *gymnasieskolan/grundskolans senare år* kommer att ligga minst 20 procent högre än siffrorna för 2004/05. Det skulle ge en examination av 2 200 blivande gymnasielärare per år fram till och med år 2010. Om vi räknar med att 2 000 av dessa väljer att börja som lärare så blir det totala tillskottet av nya lärare fram till år 2010, lika stort som det sammanlagda rekryteringsbehovet under samma period (så som det redovisas i diagram 1 med ett årligt tillägg av 700 ersättare för lärare som slutar i förtid i yrket).

"Luft i systemet"?

Ungefär 20 procent av dem som är verksamma som lärare i gymnasieskolan har inte tillsvidareanställning. Läsåret 2004/05 motsvarade det cirka 7 000 lärare. Det kan finnas fler orsaker till detta. Det kan vara personer som sitter på tidsbegränsade vikariat (drygt 2 000 lärare var lediga på heltid)⁹ Men det kan också vara personer som av andra skäl bara blivit förordnade för en viss tid. En orsak kan vara att de inte hade en fullständig lärarutbildning. År 2004/05 hade enligt Skolverkets statistik bara 75 procent av lärarna i gymnasieskolan pedagogisk utbildning.

Ett mål har alltid varit att alla lärare ska vara behöriga för det stadium och de ämnen man undervisar i. Detta mål har aldrig varit uppnått. Det kommer man inte heller att kunna uppnå i framtiden. Det kommer alltid att finnas lärartjänster som inte kan besättas med personer som har just den formella utbildning som behövs. Men förekomsten av "icke-behöriga" lärare med tidsbegränsade förordnanden gör att det finns en viss mängd "luft i systemet" som kan komma till nytta om man något år utbildar fler lärare än som "behövs".

Några slutsatser och kommentarer

1. De närmaste åren kommer alltså rekryteringsbehovet att vara stort. Det finns en risk att detta kommer att tolkas att vi har brist på nya gymnasielärare - inte bara tillfälligt utan även på lång sikt. Det kan i sin tur leda fram till argumentet att utbildningen av gymnasielärare måste ökas. Men de studenter som börjar en utbildning till gymnasielärare år 2006 eller år 2007, kommer inte att bli färdiga lärare förrän år 2011 eller senare. Dvs. de kommer ut på arbetsmarknaden just när efterfrågan kommer att vara som minst. Därför: **Även om det kommer att vara svårt att rekrytera lärare till gymnasiet de närmaste åren måste man snarast se över gymnasieläraryt utbildningens volym. Detta bör helst göras till hösten 2006 och allra senast till antagningen till ht 2007.**
2. Om man de närmaste tre åren bibehåller dagens dimensionering av intaget till gymnasieläraryt utbildningen blir den årliga examinationen åren 2011, 2012 och 2013 drygt 2000 nya gymnasielärare. Just de tre åren behövs det praktiskt tagen ingen nyrekrytering¹⁰ Vi får alltså vid oförändrad dimensionering en situation då alla nyutbildade lärare för att få anställning måste "slå

⁸Se:Högskoleutbildningarnas dimensionering – ett planeringsunderlag inför läsåret 2006/07. Rapport 2006:6 R (Högskoleverket)

⁹ Källa:beskrivande data om förskoleverksamhet, skobarnsomsorg, skola och vuxenutbildning 2005. (Skolverket)

¹⁰även inklusive den nyrekrytering med 700 lärare/år som behövs för att ersätta lärare som slutar i förtid

ut" någon av de icke-behöriga som har tidsbegränsade förordnanden. Det är inte rimligt med en så snabb "omvandling" av lärarkåren. **Därför bör antagningen till gymnasielärarytbildningen helst minska redan med början hösten 2006 - och det relativt kraftigt.**

3. Hela analysen i det föregående, handlar om situationen för gymnasielärarna betraktad som *en* grupp. Men det finns många typer av gymnasielärare. De är inte utbytbara mot varandra. Sannolikt ser situationen olika ut för lärare i olika ämnen. Och för yrkeslärare vet vi att dagens utbildningsvolym är otillräcklig även på lång sikt. En mer detaljerad studie bör därför göras för att avgöra hur den nödvändiga neddragningen av utbildningskapaciteten ska fördelas på olika kategorier gymnasielärare.
4. Dagens situation inom gymnasielärarytbildningen är ett exempel på ett generellt problem. Med dagens utformning av lärarytbildningen är det inte möjligt att med bibehållen kvalitet årligen dimensionera intaget till lärarytbildningen efter det framtida behovet av lärare. (Se: *Att dimensionera lärarytbildningen efter behovet av lärare – ett svårare problem än man skulle kunna tro* (Lars Brandell 1998-11-05, www.lilahe.com/dimlarare.pdf).
5. En långsiktig lösning inte minst för utbildningen av lärare i allmänna ämnen för gymnasieskolan är att ge studenterna möjlighet att bredda sin kompetens genom att kombinera lärarytbildningen med en generell ämnesutbildning. Detta förekommer på sina håll redan idag. I Stockholm ges en kombinerad utbildning till lärare och civilingenjör. I Stockholm förekommer också utbildningar där studenterna kombinerar en lärarexamen med en magisterexamen (i framtiden masterexamen) i ett av "undervisningsämnena".